

Ben ve Ötekiler

Ayşe (Eziler) Kıran
Hacettepe Üniversitesi

Giriş

Tahsin Yücel'in birinci baskısı 1983 de, ikinci baskısı 1988 de yapılan, *Ben ve Öteki* başlıklı kitabı 1960 sonları ile 1980 li yıllarda yazılmış on altı öyküyü içermektedir. Öykülerin tümü içöyküsel anlatıcı «ben» tarafından anlatılmaktadır; kendisine her öyküde Memedali adlı bir kahraman eşlik etmektedir. Diğer kimi kahramanlar da değişik öykülerde yalnız adlarıyla da olsa varlıklarını sürdürürler. Örneğin Karadede hem «Yaşadıktan Sonra», hem «Dönüşüm» adlı öykülerde, Ebe de «Öteyaşama» ve «Üçlem»de yer alırlar. Bu özellik yapıta bütünlük ve süreklilik kazandırmaktadır. İlk öykülerden içöyküsel anlatıcının çocuk ("Ben de Memedali de sayıları yeni öğrenmiştik."; «Önü», s.9)*, ortaokul öğrencisi ("Ama ortaokula başlayınca..." «Öteyaşama», s.20), sonrakilerden de delikanlı olduğunu anlıyoruz: "Gidip bir kahveye oturduk, sigara, çay, gazoz içtik, bir iki saate tükettik paraları" («Bebekler», s.237). Görüldüğü gibi içöyküsel anlatıcı bir öykü kahramanı olarak Memedali ile birlikte büyüyor. Son öyküde ise öykü kahramanı kimliğinin ortadan kalktığını, uzam ve zaman göndergelerinin silindiğini, yalnız içöyküsel anlatıcının sesinin duyulduğunu saptıyoruz («Sonu»).

Son öykü dışındakilerde kahraman ve yer adları, giysi, yer betimlemeleri ve şive özellikleriyle [E]Albistan çevresi verilmektedir. Albistan da, Ötegeçe de kurgusal değil, gerçek uzamlardır. Oysa, «Sonu» başlıklı öyküde tüm sıralanan özelliklerin yanında olay örgüsü de kaldırılarak, çok kısa bir sürenin evrensel anlatımı Memedali'nin bakış açısından verilir.

Öyküler şimdiki zamanda «ben» adlı ile anımsayan ve konuşan içöyküsel anlatıcının daha önce yaşadığı olayların anlatımından oluşmaktadır. Bu zaman ayrımı ve kahramanın kendisinde gerçekleşen değişiklikler dilsel düzeyde açık bir biçimde sergilenmiştir. Metnin sunduğu pek çok sözceden üçüne bakıldığında bile, yaşanmış zaman (geçmiş zaman) ile anımsama zamanı (şimdiki zaman) arasındaki ayrım açıkça görülebilir:

"**Şimdi** [ş. z.] daha iyi anlıyorum [ş. z.]: O dönüp dolaşıp kendi kendine gelmeleri de bir kendi kendinden kopmanın, başka başka insanlara bölünmenin, başka başka insanlarda parçalanıp ufalanmanın başlangıcıydı [g. z.] gerçekte" («Önü», s.7).

* T. Yücel, *Ben ve Öteki*, Ada yay. İstanbul 1983. Bundan böyle, söz konusu kitaptan yaptığımız alıntılarını metin içinde sayfa numaraları ile vereceğiz.

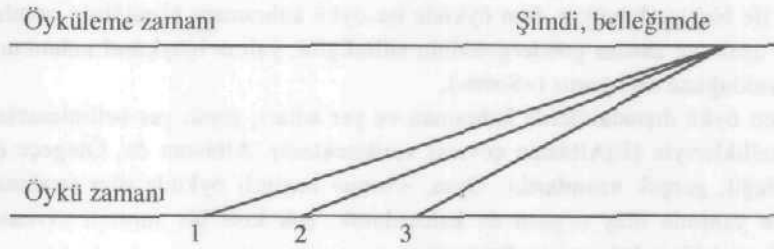
"**Şimdi** [ş. z.], hiç değilse ben, bir tek insan gibi değil, birkaç insan gibi düşünürüm [ş. z.] Karadede'yi. Oysa **küçüklüğümüzde** [g. z.] (...)" ("Yaşadıktan Sonra", s.47).

"**Yıllar geçti** bunun üzerinden [g. z.], ama **bugünmüş gibi belleğimde*** [ş. z.]" ("Dönüşüm", s.73).

Geçmiş	Şimdi
başlangıcıydı	Şimdi; anlıyorum
küçüklüğümüzde	Şimdi, düşünürüm
Yıllar geçti	bugünmüş gibi belleğimde

Çizelge 1

Zaman bildiren **Küçüklüğümüzde** ve **yıllar geçti** sözceleri ve di'li geçmiş zaman, geçmişte yaşanan zaman (geçmiş zaman) ile anımsama zamanı (şimdi) arasındaki zamanın çok uzun olduğunu, öykü zamanı ile öyküleme zamanı arasındaki ayrımın çok belirgin olduğunu gösteriyor.

1. başlangıcıydı; 2. küçüklüğümüzde; 3. bugünmüş gibi

Şekil 1

Görüldüğü gibi, öyküleme (anımsanma, anımsananın aktarılması) zamanı ile öykülerin yaşanma zamanı aynı sözcemelele zamanında (şimdide ya da geçmişte) birleşmiyor, yaşananlar (öykü zamanı) hep geçmişte kalıyor.

Bu bilgilerin ışığında çalışmamızda birbirinden ancak zaman ve uzam aralığıyla kuramsal bir biçimde ayrılabilen öykü kahramanı «ben» (öteki 1) ve Memedali'nin (öteki 2) yaşadıklarını «ben» adlı ile şimdiki zamanda anlatan içöyküsel anlatıcı arasındaki bağıntıları çözümlenmek istiyoruz.

1. İçöyküsel Anlatıcı

İçöyküsel anlatıcı, tanımına uygun olarak, öykünün (yaşananların) içinde olduğu için, aynı zamanda bazı olayların kahramanı, tümünün gözlemleyicisi ve

* Vurgulamalar metin yazarına aittir.

yorumlayıcısıdır. Bu nedenle öznelliğini korur; olayları kendisiyle sınırlı bakış açısından (iç odaklanma) kendi bildiği kadarıyla anlatır. Yeni edinimlerle bilgisi genişlediğinde, bunları da ekleyerek, nesnelliğe daha yakın bir bilgi alanı oluşturur. İçöyküsel anlatıcının birinci ve en önemli bilgi kaynağı çok güvendiği, söylediği her şeye tartışmasız inandığı Memedali'dir. Kimi zaman da annesi, eskiler, komşular ("Ötesi", s.178) bilmediği olaylar ve kişiler konusunda kendisini bilgilendirir. Örneğin, Fransızca öğretmenleri Ebe'nin kendi evinde yaptıklarını Memedali'den öğrenir, sanki kendisi de oradaymış gibi anlatır: "Küçük evin kapısından girdi mi elinde ne varsa fırlatıp atardı Ebe, sonra birdenbire, vurulmuş gibi, odanın ortasına yıkılıverirdi, (...)" ("Öteyaşama", s.39). Tüm bunlara içöyküsel anlatıcı görüp tanık olmuyor; Memedali kendisine aktarıyor. Bu aktarımların ne zaman ve nasıl yapıldığı anlatıda belirtilmediği için, içöyküsel anlatıcı bir dışöyküsel anlatıcı gibi her yerde bulunabiliyormuş izlenimini vermektedir.

Kurgusal evrenin içinde bulunan içöyküsel anlatıcı kahramanlara karışıp, içöyküsel bir kahraman olur; kendi adını öğrenemesek bile, annesinin adının Minever (Karadede annesine, "Bana sorma Minever, yüreğine sor, o bilir", der. "Yaşadıktan Sonra", s.58), bir kız kardeşi ya da ablası olduğunu, okula gittiğini, büyüyüp sigara bile içtiğini, bir zamanlar Ötegeçe köyünde yaşadığını öğreniriz. Kısacası içöyküsel anlatıcının öykü kahramanı olarak, geçmişiyile ilgili yeterli bilgiyi edinmiş oluruz.

İçöyküsel anlatıcının bir özelliği de sözcenin ve sözceleminin sesi olmasıdır: Sözcede konuşmalara çok az katılır, yalnızca fikir yürütür, sorular sorar: "Peki, koku? diye sormuştum" ("Benlem", s.131). Sözceyi oluşturup (sözceleme), anlatırken de içöyküsel anlatıcının sesi olur: "Memedali'nin o hiç atılmaz sanılan, şaşırtıcı adımı atmasından önce, İdiris'in evi de, evinin çevresi de Ötegeçe'den kesinlikle kopmuş yerlerdi bizim için" ("Benlem", s.119). Bu iki sesin sahibi aynı kişidir. Ancak içöyküsel bir kahraman olarak, öykü evreninde konuşmalara çok az katılır, çok az söz alır, sesini ve sözünü öykülemeye saklar.

Bu kahraman kimi özellikleriyle dışöyküsel anlatıcıyı anımsatır. Köyünden ya da kasabasından çıkmamıştır ama, gelen gidenen, başkalarından öğrendiklerini sanki kendisi de onlarla birlikteymiş gibi anlatır: bu da onu her zaman, her yerde bulunan dışöyküsel anlatıcıya yaklaştırır. Kimi kahramanların düşüncelerini, duygularını, içinden geçenleri dışöyküsel anlatıcı gibi tahmin eder, hatta bazen bilir: "Belliydi, ufacak bir terslik sonucu en büyük ezgiyi kaçırabileceğini düşünüyor, hiçbir şeyi rastlantıya bırakmamak istiyordu. Üzerinde soru sormak gereğini hiç duymadığı bir konu varsa, o da dönüştü" ("Dönüşüm", s.102). Görüldüğü gibi, içöyküsel anlatıcı Yarpızlı'nın aklından geçenleri tıpkı bir dışöyküsel anlatıcı gibi okuyucuya aktarır. İçöyküsel anlatıcı ayrıntılar konusunda dikkatlidir; bunları yorumlamaktan da kaçınmaz. Bu arada kendisinden yaşça büyük, bilgili ve bilge arkadaşı Memedali konusunda da değerlendirmeler yapar: "Ne var ki Memedali'ydi

o: boş konuşmazdı" ("Öteyaşama", s.42); "Bizim Memedali böyleydi işte: usul usul yaklaşarak çabucak kendisine bağları adamı, ama, bir yandan kendine bağlarken, bir yandan da, hiç belli etmeden usul usul kendine götürürdü onu, kendi benliğinin güzelliğine getirirdi" ("Dönüşüm", s.99). İçöyküsel anlatıcı zorunlu olmadıkça kendi hakkında bilgi vermez, edinilen bilgiler örtülü ve dolaylıdır; okur, bilgilere çıkarımlarla ulaşır. Dış görünümü konusunda (esmer/kısa/zayıf...) hiçbir bilgimiz yok. Ruhsal yapısını anlattıklarından çıkarıyoruz: dikkatli, heyecanlı, meraklı, ilgili ...

Genellikle içöyküsel anlatıcılar öyküde (sözcede) varlıklarını pek saklamazlar, tam tersine en iyi rolü üstlenirler. Oysa bu anlatılarda içöyküsel anlatıcı daha çok gözlemci, yorumcu, ve öyküleyici olarak çıkıyor karşımıza. Kendisini neredeyse bir dışöyküsel anlatıcı yerine koyarak, kendi öznesini silmeye çalışıyor. Böylece öykülere inanılabilirlik sağlayan, gerçekmiş izlenimini veren varlığıyla öykülerin imgelem evrenini zedelememiş olur. Diğer kahramanlarla ilişkileri olay örgüsü içinde gerçekleşir, çoğu zaman da önemli bir işlevi olmaz: Diğer çocuklardan, gençlerden biri gibidir.

2. Anlatıcı Kimliği

J.-Cl. Coquet'ye göre, **ego** demek kendi (b) söylediğinin ve/ya da yaptığının (a) sorumluluğunu üstlenmektir; kısacası ikili bir üstlenme söz konusudur." (Coquet 1984:15) Sözcelem öznesinin ikili üstlenmesi şöyle açıklanabilir:

Ben **ben** olduğumu kesinliyorum.

"Şimdi daha iyi anlıyorum" ("Önü", s.57), diyen bir özne iki edimi aynı anda dile getirir: önce kendi varlığını kesinler (anlıyorum), sonra da söz alma isteğini belirten sözünü dile getirir.

Bu kesinleme *istemek* ya da *üst-istemek* kipliğinin içkin bir ögesidir. Bu kiplik değişik sözcüklerle anlatılabilir: dilemek, arzulamak, niyetlenmek, tasarlamak, heveslenmek, inrenmek ..., fiil çekimlerindeki emir ve dilek kipleri gibi. Bir sözce yaratmak isteyen özne, sözcelem sürecinden geçmek zorundadır. Öyleyse *istemek* kipliği sözceleme sözcenin bittiği kuramsal sınırdan yer alır. Bir sözce yaratan her özne egonun isteğini gerektiren sözcelem sürecinden geçer. Kendi isteğiyle konuşmayan eyleyen, özne olarak kabul edilmez, başkasının sesi, kuklası olur. Demek ki, *üst-isteme*'nin varlığı ya da yokluğu özneyi bir birey olarak oluşturur ve eyleyenle arasında ya **mesafe** yaratır (başkasının sesiye araya mesafe girmiş olur), ya da bu mesafeyi kaldırır (kendi isteğiyle konuşuyorsa kendisiyle sesi arasındaki mesafe en aza iner ya da hiç mesafe kalmaz). Bu durumda eyleyen söylediğinin ve/ya da yaptığının sorumluluğunu üstlenip **özneye** dönüşür; ya da

işleviyle bütünleşerek, özne olma niteliğini edinmez (Coquet 1984:65), biçimsel öznenin sesi olarak kalır ve ÇA sözcüğüyle ifade edilir*. EGO evreni kendi gücüyle (g) düzenleme eğilimindedir. İsteği (i) ancak bu güç (g) ve bilginin (b) varlığı ya da yokluğuyla gerçekleşir ya da gerçekleşmez. Egonun kimliğini, bir "bireyde" oluşturduğu isteği (i) gerçekleştirir ve "bu kimlik alımladığı dünya nesnelere işlevi haline gelir" (1984:37). Özne nesnesiyle her zaman ikili bir bağlantı içindedir B(Ö, N). Özne olmazsa nesne, nesne olmazsa özne olmaz; kısacası, iki eyleyen birbirinin önvarsayımdır.

Üçlü bir dizi oluşturan, kiplik veren eylemler birey kimliğini aşağıdaki gibi oluşturur.

/istemek-gücünde olmak-bilmek/ ya da /i-gb/.

Özne kimliğini yadsıyabilir; bu durumda kimliği olumsuz bir dizi oluşturur, /i-gb/.

Bir kişilikte barınan öznenin yapısı öngörülebilir; kendine ait bir /isteği/, /güçü/, /bilgisi/ olan içöyküsel anlatıcı, öykü kahramanı böyle bir özne gibi görünür. Oysa özne niteliği olmayan bir eyleyen "rastlantı"lara bağlıdır ve ancak özdeşleştirildiği işlevle saptanabilir (1984:104).

İçöyküsel eyleyenin iki işlevi olduğunu daha önce belirtmiştik: olaylara katılarak, olayları yaşayan ikinci dereceden de olsa, bir kahraman olmak ve olayları birer sanat yapıtına dönüştürerek, sözcelemenin yaratıcı öznesi olmak. Bu eyleyen her iki durumda da varlığını ve kimliğini kesinler, kendini bir EGO olarak ortaya koyar.

"Özne akıl ilkesine uyar", metin içinde belli bir mantık anlayışı içinde ortaya çıkar ya da kaybolur (Bkz. Kristeva 1969:274). *Ben ve Öteki*'nin içöyküsel anlatıcısı ve öykü kahramanı daha ilk tümcede "ben buradayım" der ve Ötegeçe'nin adını verir. "Şimdi daha iyi anlıyorum" ("Önü", s.7). Peki bu anlatıcı olayları nereden aktarır? Kahramanın bulunduğu yerin tersine, o «boş» bir uzamdadır. Sesi oradan gelir. Okuyucu içöyküsel anlatıcının uzamının neresi olduğunu bil(e)mez. Daha ilk öyküde anlatıcı şimdiki zaman fiil çekimini ve «şimdi» zaman belirtecini kullanarak, söylemsel anlatımı benimsediğini ortaya koyar. Bu anlatım soru ve yanıtlarla, senli benli sesleniş biçimiyle konuşma diline yaklaşmaktadır: "(...) ak-sarı yüzünü gördüm mü hep bu son sözü gelirdi usuma, sonra kendi kendime sorardım (...) Karadede, bildiğimiz Karadeden başkası **değil miydi**, hiçbir şey **yok muydu** geride? Evet, belki. Ama **gel de** inandır Memedali'yi (Yaşadıktan Sonra", s.65). "Memedali'ye sorarsan*", her şey aklıdaydı İdiris'in" ("Benlem", s.130). Böylece

* ÇA, "sa" olarak okunur, Türkçede "bu" anlamına gelir. Sigmund Freud'un psikanaliz anlayışında ÇA bilinçaltı evreninin bir ögesidir; saldırgan, cinsel v.b. itkileri ve bastırılmış içerikleri barındırır.

* Vurgulamalar metin yazarna aittir.

«ben» diyen içöyküsel anlatıcı hiç takdim edilmeden, kendiliğinden metne yerleşir.

3. Özne

Daha önce de belirttiğimiz gibi, özne /isteme/sini önce önvarsayımsal bir önermeyle açıklar:

1. Ben **ben** olduğumu kesinliyorum. (a)

Sonra kimliğini ortaya koyar:

2. İşte benim kimliğim. (b)

Bu kimlik üçlü bir niteliksel diziyle gösterilir; olumluysa /ben/ olarak, olumsuzsa ben olmayan, bir başka deyişle /başkası/ ya da /öteki/ olarak kabul edilir. Öznenin değişik konumları açıklamalarla anlatılabilir.

1. $i\text{-gb}$: kimliğim olumlu bir bütündür. Her değer nesnesini isterim; her şeyi yapmaya gücüm yeter, her şeyi bilirim (Ben+). Bu özne tüm değer nesnelereyle bağdaşık durumdadır ($\bar{O} \cap N$)*. Dizimsel bakış açısıyla "arayan özne" olarak adlandırılır.

2. $b\text{-gi}$: kısmî olan kimliğim olumludur. Bazı değer nesnelere ile bağdaşık durumdayım ($\bar{O} \cap N$); belli bir bilgim ve gücüm var (Ben-). Dizimsel bakış açısıyla "hak öznesi" ya da "doğruluk öznesi" olarak adlandırılır.

3. $\bar{i}\text{-gb}$: olumsuz kimliğim bir bütündür. Hiçbir değer nesnesini istemem; hiçbir şey yapmaya gücüm yetmez, hiçbir şey bilmiyorum. Bu tip bir özne tüm değer nesnelereyle ayrışık durumdadır ($\bar{O} \cup N$). Dizimsel bakış açısıyla "boş özne" (Onlar+ ya da Öteki+) olarak adlandırılır.

4. $\bar{b}\text{-gi}$: kısmî olan kimliğim olumsuzdur. Bazı değer nesnelere üstlenmem; bilgim ve gücüm sınırlıdır. Bu tip bir özne bazı değer nesnelereyle ayrışık durumdadır ($\bar{O} \cup N$). Dizimsel bakış açısıyla "ayrılık öznesi" (Onlar- ya da öteki-) olarak adlandırılır (Coquet 1984:38-39; 47; 90-91).

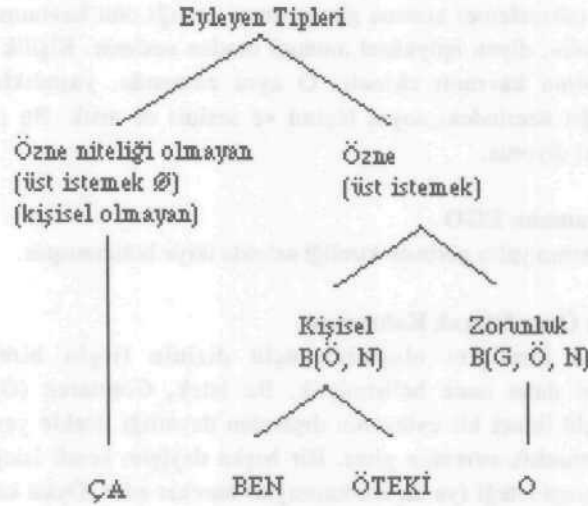
Dört maddede gösterilen Ben+, Ben-, Onlar (Öteki)+, Onlar (Öteki-) terimleri kavramsaldir, değişik sözcüklerle biçimlendirilebilirler. Ayrıca Ben/O karşıtlığı, BEN/ÖTEKİ olarak da açıklanabilir.

	$i\text{-gb}$ (Ben+)	$\bar{i}\text{-gb}$ (Öteki+)
	arayan özne	boş özne
BEN		ÖTEKİ
	$b\text{-gi}$ (Ben-)	$\bar{b}\text{-gi}$ (Öteki-)
	hak öznesi (doğruluk öznesi)	ayrılık öznesi

* \cap = bağdaşıklık, birliktelik
 \cup = ayrışıklık, birlikte olmamak

Eyleyen öznenin kendi adına değil de kendisinden güçlü, bir üçüncü eyleyen adına hareket ettiği olur. Bu üçüncü eyleyene **gönderen** (G) diyoruz. Bu durumda özne üçlü bir evrene girer: B(G, Ö, N). Bu ilişki bağımlılık (B) kavramını gündeme getirir; artık özne (Ö) aşkın ve tersine çevrilemez bir gücü olan üçüncü bir eyleyenin emrinde olup, kendisine dayatılan yükümlülüğe baş eğmek zorundadır (1984:49). Bu durumda dışarıdan dayatılan, /zorunda kalmak/ (z) kipliği söz konusudur. Öyleyse özne, kimliğini gönderenin gücüne ve dışarıdan dayattığı isteğine göre biçimlendirecektir. Egemenlik altındaki eyleyen /zorunda kalmak/ ekseninde yer alarak, belli bir buyruğu yerine getirmek, belli bir tutumu benimsemek, belli bir izleneyi gerçekleştirmek zorunda kalır. Zorunluk kipliği "mecbur olmak", "zorunda kalmak", "etkisinde kalarak yapmak" gibi eylemlerle ifade edilebilir. Bu özel durumda özne, kimliğini belirleyen kendi isteğini bir yana bırakır; artık bireysel değil, karmaşık bir öznedir. Kendi adına değil, başkasının adına hareket etmektedir. Kimliğini oluşturan üçlü dizilerdeki /isteği/ üstlenecek durumda değildir. Konumu itaatine ya da itaatsizliğine bağlıdır (1984:58-60).

Bir eyleyen aynı anda birden fazla kimliğe bürünebildiği gibi, zaman içinde dönüşümlerle kimlik de değiştirebilir. Eyleyenleri tiplerine göre aşağıdaki gibi gösterebiliriz.

3.1. ÇA

Ben ve Öteki'nin içöyküsel anlatıcısı Memedali'den, çevredekilerden bilgi edinme isteği içindedir; kimi zaman bilgileri Memedali ulaştırır, kimi zaman bunları birlikte edinirler, kimi zaman da anlatıcı aracısız bilgi sahibi olur. Bilgi edinmenin yolları çeşitli de olsa, en büyük bilgi kaynağı, daha önce de belirttiğimiz gibi,

Memedali'dir: "Biz Ötegeçe'de her şeyi Memedali'den sonra, Memedali'nin gözleriyle görmeye alışmıştık, ama buna bir eksiklik denilemezdi. Öyle ya, onun için güzel olmayan bizim için de değildi: bize de gösterirdi gördüklerini" ("Bebekler", s.229). Bu nedenle içöyküsel anlatıcı, bazı öykülerde olayları Memedali gibi anlatır. Bu da içöyküsel anlatıcının Memedali'nin anlat(a)madıklarını anlatma işlevini yüklediğini, kendisini biçimsel özneye indirgediğini gösterir. Bu tutumla «ben», Memedali'yi de katarak, «biz», der. Duruma göre, bu «biz»in içinde kimler yoktur ki? Başta Memedali olmak üzere içöyküsel anlatıcının mahalle ve okul arkadaşları, ailesi ve Memedali dışındaki herkes. Böylece çok dar bir alana sıkışmış öznellikten bir ölçüde de olsa sakınılmış olur.

Anlatıcı okura seslenmez, onunla iletişimin temel bağlantısı olan «sen-ben» ilişkisini kurmaz. Oysa kimliğin oluşması için, bir başkasının kendisini özne olarak kabul etmesi gerekir. Bu durumda bir «sen»'in ya «siz»'in hiç olmazsa bir söz edimiyle özneye mal edilen söylemi geçerli kılması gerekir (Coquet 1985:162). Oysa *Ben ve Öteki*'nin anlatıcısı «sen-ben» bağıntısıyla simgeleştirilen iletişim şemasında yerini bulamaz (Benveniste 1966:235). Kendisini özne olarak oluşturacak isteği olmasına, kimliği bilinmesine karşın, sözcelem düzleminde bir başkası tarafından kavramsal olarak, «sen» ya da «siz» olarak tanınmayan bir içöyküsel anlatıcıyla, biçimsel özneye karşı karşıyayız. Olayları yaşadığı zaman ile anlattığı zaman (sözceleme) arasına giren zaman aralığı onu kavramsal bir evrene yerleştirir; «Şimdi», diyen içöyküsel anlatıcı oradan seslenir. Kişilik özelliklerine bir de «ses» olma kavramı ekler. O aynı zamanda, yaşadıklarının, tanık olduklarının kağıt üzerindeki soyut biçimi ve sesidir de artık. Bu nedenlerle bu anlatıcıya Ça (Sa) diyoruz.

3.2. Öykü Kahramanı: EGO

Kahramanın yalın görünen kimliği aslında ikiye bölünmüştür.

3.2.1. Karmaşık Özne Olarak Kahraman

Öznenin kimliğini oluşturan üçlü dizinin (i-gb) bireysel istekle yönlendirildiğini daha önce belirtmiştik. Bu istek, Gönderen (G) dediğimiz, kendisinden güçlü ikinci bir eyleyenin dışarıdan dayattığı istekle yer değiştirirse, eyleyen özne zorunluk evrenine girer. Bir başka deyişle, kendi isteği, iradesiyle değil, bir başkasının isteği (ya da zorlamasıyla) hareket eder. Öykü kahramanı tam olarak böyle bir durumda değildir; arkadaşı Memedali, görünüşe göre, daha muzip, daha bilgili olsa bile, içöyküsel anlatıcı kimi zaman kendi gözlemlerine dayanarak, arkadaşının baş kahramanı olduğu öyküleri de anlatır. Bu durumda Memedali kimi zaman bilginin öznesi, kimi zaman nesnesidir. Memedali bilginin öznesi olduğu zaman anlatıcı üzerinde dolaylı egemenlik kurar, onu karmaşık özneye dönüştürür. Bu ilişki aşağıdaki biçimde gösterilebilir:

$\frac{G}{Ö} = \frac{\text{Egemen olan}}{\text{Egemen olunan}} = \frac{\text{Memedali}}{\text{Kahraman}}$

İçöyküsel anlatıcının birçok öyküde ("Yürümek", "Benlem", "Giz", "İkilem", "Denge", "Üçlem", "Cuma", "Bebekler", "Oğul",) «ben» değil, «biz» der. "Dizge", "Öteyaşama", "Dönüşüm" başlıklı öykülerde Memedali kendisi, olaylar, yaşadıkları, düşündükleri hakkında bilgi verir, hatta son sözü bile söyler.

3.2.2. Özerk Özne Olarak Kahraman

Memedali bilgi nesnesi olduğu zaman içöyküsel anlatıcı onun üzerinde egemenlik kurar ve Gönderen (G) konumuna yerleşir. Tersine dönen bu ilişki aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$\frac{G}{Ö} = \frac{\text{Egemen olan}}{\text{Egemen olunan}} = \frac{\text{Kahraman}}{\text{Memedali}}$

Bu durum yalnız ilk ("Önü") ve son öyküde ("Sonu") görülür. Bunlarda içöyküsel anlatıcı bir kahraman olarak Memedali'yi anlatır: Birincisinde hem içöyküsel anlatıcı hem kahraman olarak, Memedali'nin arkadaşıdır. Oysa sonuncusunda içöyküsel kahraman olayların içinde, Memedali'nin yanında değil, öykünün dışında bir ses olarak, Memedali ve yanındakilerin konuşmalarını, akıllarından geçirdiklerini anlatır.

Memedali içöyküsel kahramanın bilgi nesnesi olduğunda, onun aracıdır da. Ama bu aracın olmadığı öykü de yoktur yapıtta. Bir bakıma kahraman ve Memedali çift yönlü bir bütünlük oluştururlar.

3.2.2.1. Özerk Özne Olarak Kahraman: Arayan Özne

Çok meraklı, her şeyi bilmek isteyen, başsağılığına giden, misafirlikleri kaçırmayan, başkalarını gözlemleyen, gözetleyen özne-kahramanda /istemek/ kipliği örtülü bir biçimde üçlü dizinin başlangıcında yer alır (igb) ve onun kimliğini oluşturur. /İsteme/'nin başlangıçta yer alması izlencenin geleceğe yönelik olduğunu, başarıyı hedeflediğini gösterir. /İsteme/ (i) başlangıç konumunda olduğunda, üçlü diziyile oluşan (igb) EGO'nun kimliği ortadadır, açıkça görünür (Coquet 1985:88-89). Kahramanın tasarısı /merakını giderme/, /bilgi edinme/, /anlama/, /anlamlandırma/ olarak kavramsallaştırılabilecek «bilgi arama süreci» üzerine kuruludur. Bu olumlu kimlikte (Ben+ = Ego), kahraman örtülü olarak, "tüm değer nesnelere isterim; her şeyi, her istediğimi elde edeceğim" demektir. Dört eylemsel durum içinde, tanımı ve amacı bakımından, «arayan özne» kimliğini korumak en zordur. Çünkü bilgiye ulaştıkça /istemek/ kipliği ile /bilmek/ kipliği yer değiştirir.

3.2.2.2. Özerk Özne Olarak Kahraman: Doğruluk Öznesi

Yeniyetme ve delikanlı olarak, /bilgi/sinin ve /güc/ünün ayrımındaki içöyküsel kahraman, durumunun bilincinde olduğundan ikinci bir olumlu kimlik edinir (Ben-). Bu durumda eyleyen, öznenin gücünü ve isteğini yönlendiren /bilgi/sidir. Zaten öykülemesini de en sınırlı bilgilerden yola çıkarak gerçekleştirir, ya da edindiği bilgiler onu yeni araştırmalar yapmaya iter.

Birinci olumlu kimliğine (Ben+ = Arayan Özne) eklenen bu ikinci kimlikte kahraman örtülü olarak, "belli bir değer nesnesini (yeni bilgiler) istiyorum; onu elde edeceğim", demektedir. Ben "her şeyim", "her şeyi bilirim" diyen arayan öznenin tersine, kahramanın ikinci kimliği, doğruluk öznesi, belli bir gücünün olduğunu, belli değer nesnelere (bilgiler) ile bağdaşık olduğunu söyler. Arayan özne, izlencesini gerçekleştirmeden önce kimliğini kesinler, oysa doğruluk öznesi tamamlamayı hedeflediği izlencenin değerine güvenir (Coquet 1984:92). İçöyküsel kahraman izlencesini gerçekleştirdikten sonra, içöyküsel anlatıcı kimliğiyle karşımıza çıkarak, topladığı bilgilerle bir bütün oluşturmayı başararak, gerçekleşen izlenceyi öyküler, sözcelemeyle gerçekleştirir. Kahraman öykülerini bir anlatıcı olarak, aktarmaya başladığında, onun olaylara hem içinden hem dışından bakabildiğini görürüz.

Özne-Kahraman bu üç kimliği belli bir düzen içinde, sırayla edinirse de değişik öykülerdeki, değişik işlevlerle bunlardan en azından ikisini hep birlikte barındırır. Kısacası üç kimliği olan bir özne ile karşı karşıyayız. Bu üç kimlik birleşerek, onu içöyküsel kahraman olarak oluşturur. Bu özellikler bir çizelge üzerinde gösterilebilir:

Durumlar	I. Durum	II. Durum	III. Durum
Gerçekleşme düzeyleri	Karmaşık Özne: ben + Memedali öteki 1 B (G, Ö, N)	Özerk Özne: İsteğim beni yönlendirir; bilgi peşindeyim; ben B (Ö, N)	Özerk Özne: Bilgi beni yönlendirir; ben B(Ö, N)
Kiplik düzeyleri	z(i-gb)	i-gb	b-gi
Özne tipleri	bağımlı özne; öteki	arayan özne; Ben	doğruluk öznesi; Ben

Çizelge 2

Çizelge 2'ye baktığımızda, içöyküsel kahramanın bağımlı özne olarak (öteki 1), Memedali (Öteki 2) ile birlikte oluştuğunu görüyoruz. Kurgu evreninin başkahramanı Memedali sözceleme düzeyinde içöyküsel anlatıcıya eşlik edememektedir. Birinci öyküde anlatıcı «ben», der; nesnesi Memedali'dir. Son öyküde ise hiç «ben» demeden, neredeyse içöyküsel kimliğini siler; "neredeyse", diyoruz; çünkü içöyküsel anlatıcının öykü kahramanı nesnesi olarak, Memedali var.

Nesne mantıksal olarak her zaman, örtülü de saklı da olsa, öznesini varsayar; o özne de Memedali'nin neredeyse ayrılmaz bir parçası olan içöyküsel anlatıcının çocukluğu ve gençliğidir.

3.2.3. Memedali

Şimdiye dek Memedali'den içöyküsel anlatıcının kahraman kişiliğine eşlik eden kurgusal bir varlık olarak söz edildi. Adıyla, ailesiyle, değişik özellikleriyle gerçekçi bir biçimde betimlendi: "Memedali sevinçliydi: ilkokulda, alışılmış sürenin iki katına yakın bir süre oyalanmışlardan olduğu için, orada başladığı elebaşılık görevini burada da sürdürmeye kararlıydı" ("Öteyaşama", s.32). İçöyküsel anlatıcının bakış açısıyla anlatılan öykü evreninde kalan bu kurgusal kahraman, anlatıcının tersine tüm öykülerde aynı ve tek kişiliğini korur. "Memedali'ydi o: boş konuşmazdı" ("Öteyaşama", s.42). Kimi konularda bilgece sözler eden öykü kahramanı ("Dönüşün, dönüşü olmaz", "Dönüşüm", s.103; "Ölmedi, kaçtı (...) kocası gibi", "Giz", s.150), eksik bilgisini de içtenlikle dile getirir: Örneğin, kızkardeşi Meryem ile ilgili çok az şey bildiğinin farkına varır ve bu eksikliği öykünün sonunda biraz olsun kapatır. "Memedali şaşkın şaşkın başını salladı, sonra da yürümeye başladı. 'Olur şey değil', diye homurdandı. Evet olur şey değildi: Memedali yenilmişti. Ötegeçe'de onu şaşırtacak bir şey bulunabileceği ne kendisinin usuna gelirdi, ne bizim: mahallenin kedilerini bile bütün özellikleriyle **bilmekle** övünürdü. Ama işte, yaşı beşi bulmuş bacasının konuştuğunu daha bugün **öğreniyordu**" ("Bebekler", s.23). Bilişsel etkinlikler olan, anlama ve anlatmadaki sıkıntısını da belirtmekten çekinmez: "Of! gene kafam karıştı (...) Hem de çok yoruldum. Artık hiçbir ayrıntıya girmeyeceğim, hiçbir ayrıntıya" ("Sonu", s.270). Bazı konularda bilgisizliğini açığa vuran, bu eksikliği tamamlamak için bilgi peşinde koşan, öğrenmek için hiçbir şeyden kaçınmayan Memedali bir doğruluk öznesidir (bg-i). Bu özelliğiyle içöyküsel anlatıcıyla benzerlik gösterir.

4. Dünyanın Değerlendirilmesi

Bir değer nesnesiyle bağıntılı olan tüm eyleyen özneler kimliğinin bulunduğu ve tanımlandığı evrende kendisini ve başkasını değerlendirir. Nesnelere evreninden bir seçim yaptıktan sonra, eyleyen kimliğini yeniden oluşturur, sonra da birlikte ve ayrı olduğu nesnelere belirtir (Coquet 1984:165). Nesnelere bulunduğu evren sözcelem öznesinin değerlendirilmesi açısından çok önemlidir. Özne sözcelem sürecinin zorunluklarına (Ben-burada-şimdi) bağlı kalarak, **olanla** [(o) gerçekle] **görünen** [gerçek olmayan (go); imgesel; kurgu] arasında birliktelik (o ∩ go) ve/ya da ayrılık (o ∪ go) ilişkisi kurar. Biçimsel bir özne olan ÇA ise, aynı

* Vurgulamalar metin yazarına aittir.

sözcelem sürecinin zorunluklarını bilmezlikten gelir; olanla (g; gerçeikle) imgeseli (görtüneni= gerçek olmayanı; go) karıştırabilir de, kesinlikle ayırabilir de.

Sözcelemin doğruluğu göndergelere ve gerçekliğe bağılı olarak değişebilir. Evrensel bir gerçeklik taşıyan önerme (ö) aşağıdaki gibi açıklanabilir:

ö ONLARA göre doğrudur (Coquet, 1984:40).

Örneğin:

Önerme (ö): "Dama taşı dama bilmez" ("Dizge", s.17)

ONLAR: evrendeki herkesi içine alır.

Bu önerme evrensel olarak doğrudur. "Sözcelem öznesi söylemin doğruluğuna kısıtlama getirebilir (..) Doğruluğun belli bir topluluk tarafından paylaşıldığı gösterilir", (1984:174). Bu ikinci söylem türü Émile Benveniste'e göre (Benveniste 1966:175), aşağıdaki gibi özetlenebilir:

ö ONA göre doğrudur.

Örneğin:

ö: "Öte yandan, *Dokuzuncu* salt bir güzellik değildi, karşı konulması olanaksız bir güçlü her şeyden önce" ("Dönüşüm", s.91).

O: evrendeki bir bölüm insanı içine alır.

Bu kısıtlamayla herkes için kesin olarak, doğru olan bir evren bırakılarak, bazı insanların doğru kabul ettiği evrene girilir (1984:175). Bu andan başlayarak değerlendirmede öznellik işin içine girmiş olur.

Sözcelem öznesi, ya çok küçük bir topluluğun paylaştığı ya da yalnız sözcelem öznesi için doğru olan bir söylemi önerebilir. Zamanın ve uzamın boyutlarını "ben" diyen sözcelem öznesi (BEN) belirler. Üçüncü tip söylem de aşağıdaki gibi özetlenebilir:

ö BANA göre doğrudur.

Burada iki önerme örneği vermek istiyoruz: Birincisi, öykü evreninin kahramanı olan Memedali'nin öznel değerlendirmesi, ikincisi öykülemeyi yapan içöyküsel anlatıcının değerlendirmesi.

ö1: "Dönüşün, dönüşü olmaz" ("Dönüşüm", s.103).

ö2: "Bense, neden bilmem, gözlerimi doğup büyüdükleri topraklarda yummak isteyenlerin yerden göğe kadar haklı olduklarını düşünüyordum" ("Benlem", s.130).

BEN: Bağıntı küçük bir topluluk ve/ya da söylemi sözceleyen arasında kurulmuştur.

Görüldüğü gibi öznel bir değerlendirme, düşünce «ben» adlı kullanılarak da anlatılabilir, kullanılmadan da. Önemli olan sözcenin özneliği ve kimler tarafından paylaşıldığıdır. Burada çok küçük bir topluluğun kanısının doğrulandığı bir evrene girilir; hatta bu söylem yalnız o toplulukça kabul edilir. Bu durumda doğru olarak kabul etmenin temeli çok sınırlı ve zayıftır. Bu tür söylem çok

öznelidir ve böyle bir önermede bulunan bireysel eyleyene **şiiirsel özne** denir.

Bu bağıntılara bakıldığında, sözceleyen öznenin (içöyküsel anlatıcının) söylediğinin doğruluğuna göre tanımlanacağını anlıyoruz. "Ben" diyen bir özne "güneş doğudan doğar, batıdan batar" önermesi gibi, son derece nesnel bir önermede bulunarak tarafsızlığını belirtebilir. Burada tümcesine "bence" diye başlaması nesnel gerçeğin doğruluğunu değiştirmez, hatta sözceleyen özneyi gülünç duruma bile düşürebilir. Buna karşılık, "ben" diyen özne "Dönüşün, dönüşü olmaz" sözcesine, "bence" diyerek başlamıyorsa, yargısını evrenselleştirmek, herkesin kendi düşüncesinde olduğunu örtük bir biçimde söylemek istiyordur. Bu genelleştirici tutum sözcenin öznelliğini ortadan kaldırmadığı için, sözcelem öznesi Memedali düşüncesini ya tek başına ya da kendi gibi düşünenlerle birlikte savunmak zorunda kalır. Oysa, "bence", "bense", "bana göre" vb. diyen, "ben" adını kullanan özne sözcesinin sorumluluğunu üstlenir, başkaları tarafından paylaşılamayabileceğini peşinen kabul eder.

Doğru eksenini, kesin olandan kesin olmayana uzanan bir eksen olarak kabul edilirse, şiiirsel özne, iki uç arasında yalnız yarı yarıya kesin olanı ($o \cap go$) ya da gerçeğe yakın olanı [$(o \cap go) = \text{gerçeksiyi}$] sözceleyebilir. Şiiirsel özne, bilginin bu göreceli özgürlüğünü "bireysel özgürlükler alanı olan imgesel dünyada bulur" (Coquet 1984:181), Evrendeki iki izlenimi bağdaştırır: «görünür», «gerçek» ve açık olgu (o) ve «görünmeyen», «dışından bakıldığında içi görünmeyen», bir araçla algılanan (go).

yaklaşma birbiriyle örtüşme birlikte olma→
 o (go) $o \cap go$ $o \cup go$

Sözceleyen öznelerin değerlendirmelerine göre doğruyu ilgilendiren söylem «gerçek» (o) ile «gerçek olmayan» (go) arasında değişik bağıntılar kurar. «Gerçek» ile «gerçek olmayan» birbirinden tümüyle ayrı ($o \cup go$) olabildiği gibi, ikisinin sınırları birbirine yaklaşabilir ($o \cap go$), birbiriyle örtüşebilir ($o \cap go$). Bu son konumda gerçeklik kavramı ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir ya da iyice zayıflar. En uç durumda ise «gerçek» ile «gerçek olmayan» birbirinden ayrılamaz ($o \cap go$). Artık söz konusu olan, sözcelem öznesinin kavrayamadığı bir gerçekliktir. Doğrudan değil, "gerçeksi", "kesinlikle doğru olmayandan" (Coquet 1984:176) söz eder.

İki evreni birbirinden ayırt etme yetisi, sözcelem öznelerinin kimliğini belirlemeyi sağlar. "ö ONLARA göre doğrudur" diyen **Descartes'çı özne** «gerçek» ile «gerçek olmayan» (imgelem) arasına gerekli mesafeyi koyar.

ö ONLARA göre doğrudur = Descartes'çı özne
 $o \cup go$

Eyleyen öznenin bilişsel edinci öylesine güçlüdür ki, nesnesini açık ve kesin olarak değerlendirir. Descartes'çı öznenin bulunduğu bu kipsel durum bilgi kipliğinden (Coquet, 1984:172) kaynaklanır. Bu özne aynı boyutta bulunan tüm kahramanların bir tek evrenin içinde olduğunu öne sürer (1984:179).

"ö ONA göre doğrudur", diyen özne belirsiz bir gerçekliğı ortaya koyarak, gerçeğin "nesne"yle özdeşleşmesini yadsır. «Gerçek» ile «gerçek olmayan» birbirinden tümüyle ayrı değildir, bu nedenle gerçeksi ve yarı yarıya kesinlik söz konusudur.

ö ONA göre doğrudur

o) (g o go o ∩ go

Görüntü (go), bir başka deyişle «gerçek olmayan» iki değerlendirme koşulu arasında bağlantı kurar: bunlar "ö ONA göre doğrudur" ile "ö BANA göre doğrudur" önermeleridir. Doğruluk açısından birincisi Descartes'çı öznenin gerçekçi anlayışına, ikincisi şiirsel öznenin imgelemine uyar.

ÇA ile simgeleştirilen biçimsel özne de nesnesini «gerçek» ve «gerçek olmayan»a göre değerlendirir. Sözelediğı doğru kendisiyle, kendi sözcüyle ve söylediğıyle sınırlıdır. Söyledikleri evrensel doğrulara göre doğru da yanlış da olabilir; ancak sonuçta kendisine göre doğru olduğunu söyler. ÇA'nın evreninde «gerçek» ile «gerçek olmayan» yaklaşır, örtüşür ve varlıklarını birlikte sürdürebilirler.

evrenler o) (go o go o ∩ g = doğruluk eksenini
biçimsel özne ö ÇA'ya göre doğrudur
ve önermesi

Öznelerin ve biçimsel öznenin «gerçek»(o) ve «gerçek olmayan» (go) ile ilişkisini bir çizelge üzerinde özetleyebiliriz.

evrenler	$o \cup go$	$o) (go o go$	$O=go$
		$o \cap go$	
Özneler, biçimsel özne	ö ONLARA göre doğrudur	ö ONA göre doğrudur	Önerme Ø göre doğrudur
		ö BANA göre doğrudur	
		ö ÇA'ya göre doğrudur	
Adlandırmalar	Descartes'çı özne	Şiirsel özne	Özne niteliğı taşımayan özne (şizofren)

Çizelge 3

4.1. Dünyanın ÇA'ya Göre Değerlendirilmesi

Yaşadıklarını belli bir zaman sonra aktaran içöyküsel anlatıcı yaşama/anlatma arasındaki kavramsal evrende bulunur. Bir başka deyişle, yaşanan somut gerçeklikler, bulunulan yerler, kişiler ve zaman anlatma evresinde, dil içi evrende birer kavrama dönüşürler. Bu somut gerçeklikler, artık göndergeden kalan imgelem gücü ile göndergeye eklenen imgesel kavramlarla sözcüklerini, anlatımını bulup, sözcelemede öyküleşir.

İçöyküsel anlatıcının etkinliği kavramsal olarak boş ve bağımsız evrende gerçekleşir; Gerçek göndergelere başvurabilir, bunları dönüştürerek, imgelem evreninde yeni göstergeler oluşturabilir, hatta kurgusal göndergeler yaratarak dil düzlemine, sözceleme düzeyine taşıyabilir.

"Sonu"nun dışındaki öykülerde içöyküsel anlatıcı varlığını açıkça ortaya koyar. Sözcelemesini oluşturduğu kendi kavramsal evreninden (k) dolaylı olarak, "şimdi", diye söz eder. Kısacası öykü evreni [(go) gerçek olmayan] ile öykünün anlatılma evreni (k) kesin bir biçimde ayrılır: go) (k .

İçöyküsel anlatıcı başkaları tarafından («sen»/«siz») olarak kabul edilmediği için bir özne, dolayısıyla da Descartes'çı bir özne (g ∪ go) olarak kabul edilemez. Oysa o, tıpkı Descartes'çı bir özne gibi, gerçeklikleri kesin bir biçimde görür. Bu özelliği, kendi bakış açısıyla sınırlı kalsa da, onu gerçekçi bir özne yapar.

4.2. Dünyanın İçöyküsel Kahramana Göre Değerlendirilmesi

Kahraman elinden geldiğince bireysellikten kaçınır, herkesi dinler, öykülerine kendisinden çok başkalarının başından ve içinden geçenleri aktarır. Öykülerin bir bölümünde, kahraman kendinden yaşça büyük Memedali'yle birlikte hareket eder ve dünyayı onunla birlikte değerlendirir: Ortaokuldaki Fransızca öğretmenlerinin canına kıymasından sonra, "Tuhaf şey: o sırada ben de aynı şeyleri görüyordum", demişti Memedali, 'aynı korkuyla donmuştuk da ondan belki. Ya da gene onun oyun oynadığını düşünmek istiyorduk' ("Öteyaşama", s.29). Kahraman Memedali'yle birlikte değerlendirme yaptığında bile, oyun ile oyun olmayı kesin bir biçimde ayırabilmektedir (ggö). Kahraman Memedali'yle birlikte değerlendirme yapmayıp, iki ayrı özne barındıran bağımsız bir özneye dönüştüğünde de aynı tutumunu sürdürür: arayan özne ve doğruluk öznesi. Farklı kimliklerine karşın, kendi isteğiyle hareket ettiği için, sözceleme sürecinin zamansal ve uzamsal zorunluklarına uyar.

Bu özne dünyayı kendi bakış açısıyla, kendi bilgisiyle değerlendirir.

ö BANA göre doğrudur.

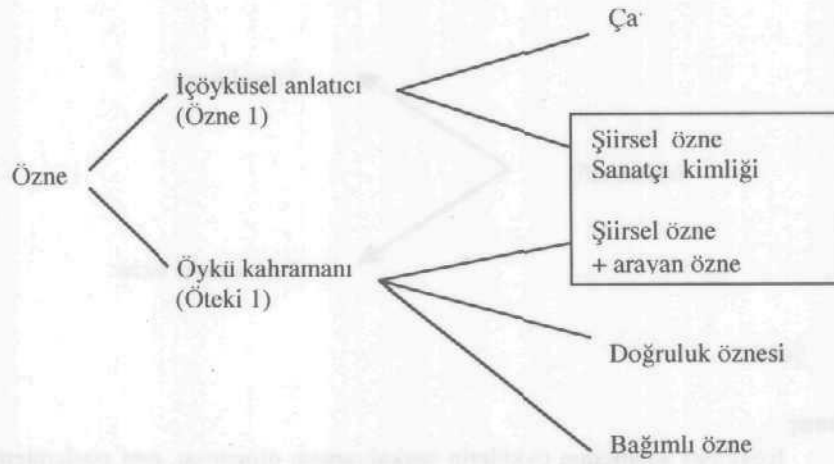
Şiirsel özne olarak adlandırdığımız bu özne, dünyayı kendi deneyimleriyle, kendi algılarıyla, kısacası öznel bir biçimde değerlendirir.

Öykülerin değişik kahramanlarının yanında değişmeyen iki kişi görüyoruz: Memedali ve hem tanık, hem gözlemci, hem de içöyküsel anlatıcı olan kahraman. Kahraman öykülerde diğerleri kadar çok ve uzun söz almadığı için, onun kendine göre dünyayı değerlendirmesine pek sık rastlanmamaktadır. Çoğunlukla, kısa ve tek tümcelik sözcelerle katılır konuşmalara. "Benlem" başlıklı öyküde, genç kahramanın kendisinin bir tek tümcesi üzerine yaptığı, yüksek sesle dile getirmede değerlendirme geleceğın içöyküsel anlatıcısını haber verir:

"Cahan'ın, kerpiç evlerin, sokakların, çocukların, büyüklerin, tavukların, köpeklerin, ineklerin, görünen ve görünmeyen, konuşan ve konuşmayan bütün dost varlıkların birbirinde erimiş sesi: Ötegeçe'nin türküsü. O gün bugün, arada bir işitirdim bu türküyü. 'Durun bir dakika, dinleyin', derdim çocuklara: 'Ötegeçe türkü söylüyor'. Gülerlerdi sözlerime: 'Delisin sen', derlerdi. Şimdi, İdiris'i dinlerken, çocukların bana haksızlık ettiklerini daha iyi anlıyordum, çünkü o da böyle bir türkü söylüyordu. Ama daha güçlü bir şey vardı onun türküsünde: hiçbir insan sözüne yer vermemekle birlikte, katışıksız bir insan sesiyle katılıyordu evrene, uzadıkça enginleşen, bir acıyı, en çoğumuza yönelen bir özlemi somutlaştırıyor, sonra, pencereyi aşar aşmaz, Ötegeçe'nin türküsüne katılıyordu, daha da yoğunlaştırıyordu onu" (s.132).

Kahraman'ın "Ötegeçe türkü söylüyor", demesi "delilik" olarak anlaşılır. Bu önerme yalnız genç kahramanla sınırlı bir evrende doğrudur. Söyledikleri yalnız kendisi tarafından doğrulanabilir, bunlar yalnız onun doğrularıdır. Zaten öyküde de hiç kimse bu değerlendirmeyi paylaşmaz, üstelik kendisine "deli" de denir. Şiirsel anlatımı, eğretilmeyi bilmeyen, imgelem evreni çok kuru olan insanların anla(ya)mayacağı bir anlatımdır bu. Genç kahramanın aslında yaşlılarından çok farklı olduğunu gösterir. İleride öykücülüğe hazırlanan yaratıcı kişiliği gerçekleri algılayış ve anlatım biçimiyle kendini haber verir. Kısacası genç içöyküsel kahraman şiirsel özneye kusursuz bir örnektir.

Gerçek (g) ile imgesel (go) bir arada değerlendirilse (g go), her an birbirinin yerini alacakmış gibi görünse de (g= go), kahraman bu iki evreni kesin bir biçimde ayırmaktadır: Çünkü Ötegeçe'nin yaşanan bir uzam olduğunun bilincindedir (g) (go). Aslında genç kahraman, sanatçı duyarlığı ile Ötegeçe'nin şiirsel anlatımını bulmuştur. Böylece bu öyküde kahramanın arayan özne (igb) kimliğine bir de şiirsel özne kimliğe eklenir. Bu ikinci kimlik genç kahramanın kimliğini belirler; yaşadıklarını çocuk, yenisyetme ve delikanlı gözüyle değerlendirmesini, yetişkin bir içöyküsel anlatıcı olarak, bir sanatçı duyarlığı ile geçmişi yeniden oluşturup öykülemesini sağlar. Bir öznenin iki ayrı yüzü olan kahraman (öteki I) ve içöyküsel anlatıcı değişik kimliklerle karşımıza çıkar: Bu saptama aşığıdaki gibi görselleştirilebilir:

Şekil 2

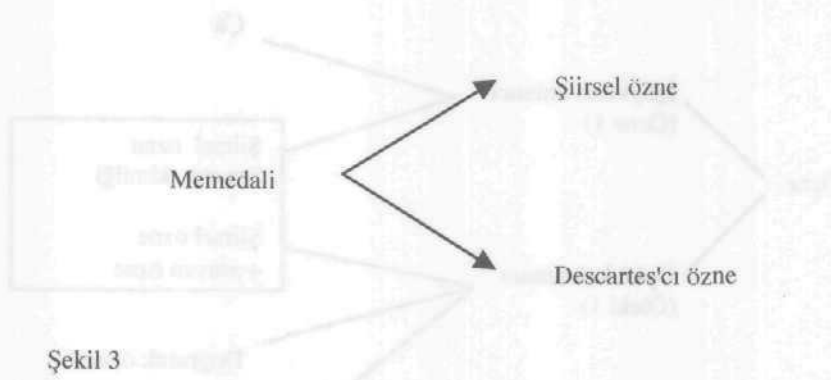
Şekil 2'de öykü kahramanının da, onun yetişkin hali olan içöyküsel anlatıcının da şiirsel özne kimliğini barındırdığı görülüyor. Çocukluğunda onu arayan bir özne olarak belirleyen üst isteği sözcemenin önkoşulunu yerine getirerek öyküleme yapmasını sağlamıştır.

4.2. Dünyanın Memedali'ye Göre Değerlendirilmesi

Memedali'nin hep koruduğu doğruluk öznesi kimliği onu Descartes'çı bir özneye yaklaştırır. "Cuma" başlıklı öykü dışında, gerçek (g) ile gerçek olmayanı (go) hep birbirinden kesinlikle ayırmıştır. "Unutamam, o düş gibi bir şeydi bu da; unutamam" (s.223), dediğinde bile, "gibi" bağlacıyla bu iki evreni karıştırmadığını, ama yaklaştırdığını dile getirmektedir: g) (go). Böylece kendisine göre doğru olanı anlatmış olur.

ö BANA göre doğrudur.

Öykü kahramanı, kurgusal bir özne olan Memedali tıpkı içöyküsel anlatıcı gibi içinde hem bir Descartes'çı özne hem de şiirsel bir özne barındırır; bu özelliğiyle de içöyküsel kahramana benzer.

Şekil 3

5. Sonuç

İçöyküsel anlatıcının öykülerin başkahramanı olmaması, ona gözlemleme, yorumlama konusunda geniş olanaklar sağlamaktadır. Kendi bulunmadığı yerlerden, zamanlardan gelen bilgileri her yerde, her zaman bulunan dışöyküsel anlatıcı gibi değerlendirebilmektedir.

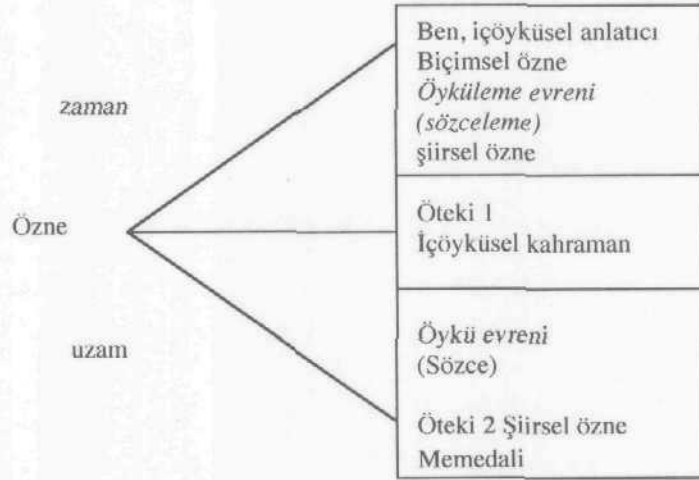
Yaşadıklarını öznel (şiirsel özne) bakış açısıyla anlatsa bile, gerçeklikten neredeyse hiç ayrılmamaktadır. Böylece sözcelemenin kavramsal evrenini besleyen imgelemin (go) göndergelerinin geçmiş ve anlar olduğu izlenimi verilmiş olur. Yapıtta içöyküsel kahramanın anlarıyla «gerçeksi» bir evren yaratılmış olur: g...go.

Öykü evreninde Memedali ile içöyküsel kahramanın birlikte hareket etmesi, düşünmesi, dünyayı değerlendirmesi, sık sık birinci çoğul şahıs adınının kullanılması iki kahramanın birlikte algılanmasına neden olur; hatta zaman zaman Memedali yorumları, değerlendirmeleriyle içöyküsel anlatıcıyı gölgeler bile. Ancak, sözceleme (öyküleme) düzleminde içöyküsel anlatıcı «ben», diyerek, Memedali'yi öykü evreninde bir baş kahraman olarak bırakır. Böylece öykü evreninin ikinci derecedeki kahramanı, sözceleme evrenin baş kahramanı olmayı seçmiş olur. İletişimin iki temel ögesi olan, birbirini mantıksal olarak önvarsayan «ben» ve «sen» (öteki 2) bu yapıtta «ben» ve Memedali olarak ortaya çıkar. Bu durum yalnız iki öznenin birbirini tanımasını değil iki evrenin iletişimini de ortaya koyar.

«Ben» ve Öteki; «Ben» olmazsa ötekinin öyküsü anlatılamaz; «Öteki» olmazsa «ben»in anlatabilecekleri sınırlı, eksik olacak, belki de hiç olmayacak. Kağıt üzerinde yaratılan, okudukça var olan bu iki kahraman bir öznenin birbirinden ayrılmayan iki yüzü gibi.

İçöyküsel anlatıcı açısından bakıldığında da «ben»in berisinde bir «öteki» bulunur: «Ben» içöyküsel anlatıcı/«öteki» içöyküsel kahraman (Öteki 1). Bu iki özne birbirine Memedali ile kahramandan daha sıkı bağlarla bağlıdır. Çünkü ikisi

bir bedeninin öncesi ve sonrasındır, çünkü ikisi de aynı olayları yaşamıştır. Oysa Memedali ile içöyküsel kahramanın birlikteliği ancak çocukluk ve gençliktedir; öykülerin anlatılma evreninde kahramanın yanında değildir. Birinci ilişkiyi zaman, ikinci ilişkiyi uzam, «ben» ve «öteki»ne dönüştürür. Böylece içöyküsel anlatıcıya iki «öteki»nin eşlik ettiği görülür: içöyküsel kahraman (öteki1) ve Memedali (öteki 2).

Şekil 4

Görüldüğü gibi «ben»in öteki yüzleri «ben»le ortak özellik olarak dünyayı değerlendirme konusunda birleşirler; üçü de dünyayı kendi bakış açılarıyla, yetenekleriyle şiirsel özne olarak, değerlendirirler. Öykü kahramanı (öteki 1) sözceleme evreninde içöyküsel anlatıcıya (Ben'e) yaklaşırken, öykü evreninde Memedali'ye (öteki 2) yaklaşır; geçmişte, Ötegeçe'de kalan bu başkahraman bilgeliği ve dostluğuyla birinci ötekini besleyerek, onu öykülerin anlatıcısı sanatçı «ben»e dönüştürür. İkinci öteki hem birinci ötekini, hem de «ben»i belirlemiş olur.

Kaynakça

- Benveniste, E. (1984). *Problèmes de linguistique générale I*. Paris: Gallimard Yay.
 _____ & Coquet, J.-Cl. *Le discours et son sujet I*. Paris: Klincksieck.
 Coquet, J.-Cl. (1984). *Le discours et son sujet II*. Paris: Klincksieck.
 Dumortier, J.-L. & Plazanet, Fr. (1980). *Pour lire le récit, L'analyse structurale au service pédagogique de la lecture*. Bruxelles: Boeck.

Gourdeau, G. (1993). *Analyse du discours narratif*. Paris: Magnard.
Kristeva, J. (1969). *Recherches pour une sémantique*. Paris: Seuil.
Valency, G. (1990). "La critique textuelle" in D. Bergez, P. Berberis, P.-M de Birasi, M. Marini, G. Valency, *Introduction aux méthodes de critique pour l'analyse littéraire*. Paris: Dunod.

